

ПОЛІТИЧНЕ СУДЖЕННЯ: КОНЦЕПЦІЯ ТА ПОНЯТІЙНА КОНСТЕЛЯЦІЯ В РАМКАХ ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Досліджуються політико-філософські підходи до концептуалізації політичного судження через концепцію естетичного судження. Політичне судження розглядається як елемент політичної свідомості, який має естетичну природу. Особлива увага приділяється ідеям І. Канта, Х. Арендт та П. Рікера в аналізі смислових взаємозв'язків політичного та естетичного суджень.

Ключові слова: політична філософія, естетика, естетичне судження, політичне судження, політичні цінності, політична свідомість, естетизація політики.

Поряд із прагматичними питаннями, пов'язаними з технологіями естетизації сучасної політики та її неоднозначними наслідками, постає ряд теоретико-методологічних проблем, пов'язаних із концептуалізацією основних понять політико-естетичного підходу. В рамках політичної філософії широкий спектр таких методологічних питань залишається на рівні постановки проблемного питання, а основні поняття політико-естетичного підходу не знайшли ще достатнього теоретичного осмислення. Разом із тим політична практика наочно демонструє наявність потреби у поясненні та концептуалізації перш за все природи політико-естетичних та естетико-політичних феноменів, які мають місце в політичній свідомості та в кінцевому рахунку виявляються в реальній політиці через поведінкові та комунікативні акти. Так можна коротко сформулювати актуальність заявленої теми даної роботи.

Серед дослідників, які зробили найбільш значні кроки на шляху до формування концепції політичного судження з боку політико-філософської проблематики, слід відзначити І. Канта, Х. Арендт та П. Рікера. Окрім того, різні аспекти дослідження політичного судження, його естетичної та етико-естетичної природи, досліджували такі вчені, як П. Бурд'є, В. Бушанський, Г. Гадамер, Е. Кассігер, Ж. Лартома, В. Марг'янов, О. Саліков, С. Сартвелл, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер та інші дослідники. Але предметне поле дослідження політичного

судження виявляє свою багатомірність та невловимість для наукового аналізу, а отже, можна констатувати недостатню розробленість концепції політичного судження та можливість її подальшого оформлення та осмислення.

Мета даної статті — дослідити політико-філософські підходи до аналізу політичного судження, головним чином ті, які розуміють його через естетичне судження та виходять свідомо або інтуїтивно з позицій політико-естетичного підходу до інтерпретації політики.

Фактично першою ґрунтовною спробою аналізу політичного судження через судження естетичне були роботи Ханни Арендт, яка у третьому томі своєї, на жаль, незакінченої тріади «Thinking, Willing, Judging» намагалась довести, що теорія естетичного судження І. Канта в «Критиці здатності судження» може бути основою теорії політичного судження [1, с. 110].

Саме Х. Арендт належить ідея розділення на глядача та діяча в рамках політичної арени, де відбуваються політичні події, взаємодія між якими характеризується рядом закономірностей та протиріч, в основі яких лежать саме естетичні процеси та феномени; дослідниці вдалося перенести деякі естетичні закономірності, підмічені Кантом у політичну площину [2]. Так, наприклад, змагання між генієм та смаком, яке намагався примирити І. Кант, Арендт інтерпретує як змагання між загальносвітовим-глядачем («громадянином світу») та історичним діячем [3].

В роботах Х. Арендт проблематика політичного судження не дістала кінцевого формулювання, а залишалась лише в формі творчого прозріння з ряду питань, тоді як П. Рікер, досліджуючи творчість Арендт, зробив деякі пропозиції щодо інтерпретації її творчого надбання стосовно політико-естетичної проблематики.

Отже, логіка співвіднесеності політичного та естетичного судження знаходиться у двох площинах. По-перше, це сфера політико-філософської рефлексії, яка обертається навколо політико-естетичних проблем і феноменів. В даній роботі ми найменшою мірою торкатимемось цих аспектів в силу поставленої мети. По-друге, це сфера естетичної свідомості, що охоплює собою всі сфери людського буття та містить в собі соціальні та в кінцевому рахунку політичні інтенції. В даній роботі ми будемо відштовхуватись від другої загальної підстави наших роздумів.

Кант досліджує судження з точки зору телеології та естетики одночасно. Логіка його роздумів виходить з того, що люди мислять телеологічно, так, ніби життя має мету та смисл, в результаті чого світ стає для нас більш осмисленим. «Цей спонтанний спосіб мислення на

основі мети та смислу сприяє ослабленню напруженості, яка породжується нашим життям в двох світах (необхідність та свобода)» [4, с. 470]. Естетика при цьому здатна примирити ці два світи через два типи досвіду: сприйняття того, що є піднесеним, та сприйняття того, що є прекрасним.

Телеологічні та естетичні судження є судженнями смаку, який не є чисто суб'єктивним та довільним. Естетичне судження є дійсно суб'єктивним, але одночасно і залишається всезагальним. Скірбекк Г. та Гільє Н. порівнюють трактування судження смаку з юмівським поясненням збіг різних моральних суджень, яке можливе у випадку неупередженого відношення до об'єкта (чи-то вчинок, чи-то витвір мистецтва). Отже, мають місце «правильні судження», які можна вважати універсальними. Хоча Кант зазначає, що естетичні переживання неможливо виразити в поняттях, але все ж можна сказати, що естетичні почуття підкорюються певним правилам, які задаються генієм.

Отже, за Кантом, прекрасне та піднесене мають, відповідно, виконувати функцію посередництва між істиною та моральністю, а естетичні судження одночасно є і суб'єктивними, тобто пов'язаними з індивідуальним емоційним життям, і потенційно універсальними [5].

Суспільна свідомість — це сукупність існуючих в суспільстві ідей, теорій, поглядів, почуттів, уявлень, настроїв, звичок, традицій, які відображають суспільне буття людей, матеріальні умови їхнього життя. Естетична свідомість є однією з форм суспільної свідомості, механізм актуалізації якої споріднений соціальній свідомості та в центрі містить принцип відображення дійсності. Але це відображення не є фотографією, копією, а є певною формою залежності, обумовленості змісту суспільних ідей, поглядів, почуттів від умов життя людей. Естетична свідомість відображає різнобічну діяльність людини, проникаючи в усі її сфери, відображаючи також і продукти діяльності людини, твори мистецтва в чуттєво презентованих формах, які оцінюються в судженнях смаку [6].

Естетична свідомість обумовлює та включає в себе художню свідомість, яка об'єктивує в собі як процес створення, так і процес сприйняття витворів мистецтва. Слід звернути увагу на те, що естетична свідомість має основу в психофізичній та соціальній сферах буття людини. Психофізична сфера є відповідальною за виникнення на неусвідомленому рівні певних чуттєвих переваг, які здатні викликати естетичне задоволення, що може вилитись у відповідні естетичні потреби; на соціальному відбувається спеціалізація естетичного

задоволення та відповідних потреб, їх усвідомлення та соціальна ідентифікація.

Судження — це найпростіша форма мислення, яка відображає наявність або відсутність зв'язків між явищами та їхніми властивостями через певну взаємодію понять або уявлень. Естетичне судження — це естетична оцінка дійсності, думка про естетичний предмет або явище; це одна з найвищих форм розвитку естетичної свідомості як «вторинне судження смаку». Від логічного судження естетичне відрізняється в першу чергу тим, що воно є логічним осмисленням сприйнятого в єдності з інтуїтивним, безпосереднім осягненням (так званий «надсмисловий залишок» [6]).

Якщо говорити про естетичне судження як про оціночне, то його мірилом завжди є певний естетичний ідеал. Під оцінкою розуміється судження про значимість предмета для людини або суспільства, про відповідність явищ уявленням про корисність, досконалість, красу, які формуються і передаються соціальною практикою (це не передбачає чіткої фіксації або достеменного розуміння кожним членом соціуму).

Для судження у відповідності до законів логіки характерна наявність підстави, тобто така частина умовного судження, в якій відображається умова, що визначає істинність даного судження. Вибір підстави, тобто вибір певного доведеного чи очевидного факту, виходячи з якого можна виносити оціночний вирок, стають центральним і визначальним моментом будь-якого оціночного процесу. Виділяють три основних типи підстав оцінки: 1) почуття або відчуття; 2) зразок, ідеал, стандарт; певна інша оцінка.

Політична свідомість функціонує з аналогічними з суспільною свідомістю принципами. Все сказане про соціальну свідомість може бути справедливим і для політичної свідомості, лише з уточненням, що предметом осмислення та усвідомлення є політична реальність у всій багатомірності її процесів та явищ. Проблема політичного судження з точки зору політичного судження як форми прояву політичної свідомості постає з практичної точки зору як проблема політичного вибору, а з теоретичної — як проблема формування судження, думки, ставлення щодо політичного об'єкта та його раціональні й ірраціональні підстави [7].

В роботі, присвяченій естетичним аспектам політичних цінностей та ідеалів, В. Бушанський, йдучи кантівською логікою виокремлює чотири типи судження, розглядаючи його як структуру становлення політичного ідеалу: «1) «визначальне» («окраювальне») судження, за яким ідеал є суб'єктивним образом об'єктивної ідеї; 2) «рефлексивне» судження: критичне ставлення до політичної дійсності; 3)

«рефлексивне» судження: формулювання прийнятнішого образу суспільно-політичної організації; 4) етично-естетичне судження: суб'єктивно прийнятний образ трансформується в об'єктивно необхідний, останній усвідомлюється саме таким завдяки досягненню об'єктивної ідеї» [8, с. 213]. Автор зазначає, що всі чотири судження є системно пов'язаними, а перше й четверте, по суті, є нерозривними. В той же час «всі чотири судження взаємовизначальні, адже уможливають одне одного» [8, с. 213].

«...Поняття цінності виникає на певній стадії етичної рефлексії, коли перед нами виникає необхідність з'ясувати зв'язок наших можливостей з певною ситуацією, інститутами, структурами економічного, політичного та культурного життя; цінність виникає в точці перетину нашого безкінечного бажання бути та кінцевих умов його актуалізації» [9, с. 562].

Рікер зазначає, що між словом, яке примушує нас коритись, та нашим бажанням лежить ланцюг звичних філософських термінів: «воля», «оцінка», «рішення», «вибір». В поняттях філософії Хайдеггера цей зв'язок можна виразити в поняттях присутності, розуміння та рішучості.

«Поезія, у відповідності до своєї загальної поширеності та радикальним розумінням, є тим, що вкорінює проживання, розташовує його між небом і землею, під небом, але на землі, там, де владарює слово. Поезія — це щось більше, ніж мистецтво створення поетом, вона — poiesis, творчість в самому широкому смислі слова; саме в цьому своєму статусі поезія є тотожною первинному проживанню: людина живе тільки тоді, коли існують поети» [9, с. 562–563].

Першою темою політичної філософії Аренд Рікер називає множинність яка, передбачається прагненням до співжиття, що є основою політичного, і як умова, споріднена із вимогою спільності, яка передбачається судженням смаку. В такому розуміння ідеї Канта щодо естетичного судження передбачають можливість досліджувати способи політичного тлумачення судження смаку.

Судження смаку одночасно розглядається Кантом як одиничне, суб'єктивне, так і потенційно всезагальне. Так, всезагальністю для політичного судження, за Арендт, має стати здоровий глузд (*sens commun*). Рікер же ставить питання, чи не «є здоровий глузд, якщо не по суті, то по меншій мірі за призначенням, величиною політичною, а саме — одночасно умовою та наслідком спільного життя, що є визначальним для політичного тіла» [1, с. 121].

Другою темою політичної філософії Х. Арендт Рікер визначив як «одиничність політичного судження, порівняна з одиничністю

судження естетичного» [1, с. 121]. В такому смислі політичне судження має на меті не відмінити, а виправдати унікальність знакових історичних подій. Мова йде про зразкову одиничність, де здоровий глузд є зразковістю особливого, що розпізнається судженням смаку. Рікер вказує на показовість «симптоматичної цінності» таких подій, як, наприклад, Французька Революція.

В історичній же перспективі відбувається зіткнення між смаком та генієм, тобто між точкою зору спостерігача та творчістю політичного діяча. Тобто має місце певний образ мислення, стан свідомості глядача, який може співчувати таким чином, що грають на одній стороні, проти тих, хто грає на іншому боці. А власне, це розрізнення і становить саме по собі політичні інтенції.

Рікер відзначає, що наявність такого співчуття на основі розрізнення може перекинутись і на інші види судження в результаті роботи уяви. «Уява — це не тільки уявляти собі річ, яка відсутня, але і ставити себе на місце іншої людської істоти, близької або далекої» [1, с. 123]. Аренд прагне зблизити таку спільнотність естетичного судження з «відгуком», який може викликати значна політична подія у серцях всіх глядачів. Поруч із дослідженням такого відгуку постає проблема естетизації політики, яка не завжди є корисною для суспільства.

Тут буде доцільно звернутись до роздумів Бурд'є щодо проблематики естетизації політики. П. Бурд'є висловив думку, що сучасне розуміння політичного судження споріднено розумінню «особистої думки», яка напряду пов'язана з політичним вибором. Дослідник пояснює такі паралелі відповідним політичним дискурсом, в контексті якого політичне судження отримує такий смисл. «Опитування суспільної думки приховано приймають політичну філософію, яка з політичного вибору робить власне політичне судження, застосовуючи політичні принципи, щоб відповісти на проблему, яка сприймається як політична, тобто філософію, яка визнає за всіма не просто право, але владу висловлювати таке судження» [10, с. 187]. Бурд'є вказує на те, що поняття «особиста думка» є винаходом 18 століття та бере початок з раціоналістичної віри, відповідно до якої існує здатність «судити вірно», тобто, за Декартом, це здатність «відрізнити внутрішнім, спонтанним та безпосереднім почуттям хороше від поганого, правду від брехні», це універсальна всезагальна здатність, схожа на здатність до естетичного судження у Канта. Бурд'є також пояснює таку концепцію «особистої думки» історичними факторами як результат протистояння претензій Церкви на монополію виробництва легітимних суджень, засобів виробництва суджень та

виробників суджень. Тому ідея «особистої думки» повністю вбудована в дискурс ліберальної демократії, яка виступає за толерантність, можливість вступити в суперечку із будь-яким авторитетом і переконання, що всі думки є однаково цінними, незалежно від їх виробника.

І дійсно, Рікер пише: «Тільки освічена думка здатна поєднати у сприйнятті певних подій значення, яке можна приписати рефлектуючому судженню, і цінність знака, симптому, яким оволодіває надія, коли вона обертає ретроспекцію у очікування» [1, с. 125]. Ідея освіченої думки претендує на апеляцію до ідеалу суспільного співжиття, яке є загально визнаним найкращим, а таке формулювання буде визнане тоталітарним в демократичному суспільстві, де проголошується рівність всіх точок зору. Тож ідея здорового глузду, до якого звертаються Арендт та Рікер, виглядає альтернативою демократичним політичним цінностям та ідеалам, які не вирішують цивілізаційно-культурних зіткнень, що виливаються в політичну площину. Але такий здоровий глузд у суспільстві споживання навряд чи можливий за нормальних умов.

Отже, політичне судження в результаті можна розуміти як судження смаку, яке виникає в окремій людині, але має потенцію до всезагальності. А саме судження смаку, дивлячись в тому числі в історичній ретроспективі та враховуючи специфіку ліберальної демократії, можна вважати судженням здорового глузду, який ґрунтується не на конкретній вигоді, політичному, культурному або релігійному розрізненні, а на можливості планетарного співжиття різноманітних форм соціального буття. «Лише коли людина усвідомить, що втілення її егоїстичних намірів не зробить політичне життя справді ліпшим, лише коли усвідомить, що наявна неприйнятність політичних відносин зумовлюється саме використанням політичних інститутів із суб'єктивно корисливими цілями, можливим є перехід до об'єктивних політичних ідеалів», — зазначає В. Бушанський [8, с. 211]. І саме процес такого усвідомлення, формулювання відповідного судження можна буде також вважати судженням смаку як судженням здорового глузду.

Література

1. Рікер П. Справедливое ; пер с фр. Б. Скуратову П. Хицкого / П. Рікер. — Москва : «Гнозис», «Югос», 2005. — 304 с.
2. Саликов А. Н. Способность суждения как политическая проблема в философии Ханны Арендт / А. Н.Саликов // Вестник Балтийского

- Федерального университета им. И. Канта. — Калининград, 2008. — С. 34–40.
3. Arendt H. Responsibility and judgement. Edit. and with an Introduction by Jerome Kohn / H. Arendt. — New York : Schocken Books, 2003. — 295 p.
 4. Скирбекк Г. История философии / Г. Скирбекк, Н. Гилье. [Под ред. С. Б. Крымского] / — М. : ВЛАДОС, 2003. — 800 с.
 5. Кант И. Соч. в 6 т. — Т. 5 / И. Кант. — М. : Наука, 1966. — 683 с.
 6. Бычков В. В. Эстетика / В. В. Бычков. — М. : Гардарики, 2004. — 556 с.
 7. Дембицька Н. Когнітивний аспект політичної свідомості нового покоління / Н. Дембицька // Соціальна психологія. — 2003. — № 1. — С. 87–101.
 8. Бушанський В. В. Естетизм політичних ідеалів і цінностей / В. В. Бушанський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2010. — 1 (45). — С. 200 – 219.
 9. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике ; пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной / П. Рикёр. — М. : «КАНОН-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. — 624 с.
 10. Бурдьё П. Социология политики ; пер. с фр. [Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко] / П. Бурдьё. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.

Исследуются политико-философские подходы к концептуализации политического суждения через концепцию эстетического суждения. Политическое суждение рассматривается как элемент политического сознания, который имеет эстетическую природу. Особенное внимание уделяется идеям И. Канта, Х. Арендт и П. Рикера в анализе взаимосвязей политического и эстетического.

Ключевые слова: политическая философия, эстетика, эстетическое суждение, политические ценности, политическое сознание, эстетизация политики.

The political-philosophy approaches to the political judgment conceptualization are conducted through the aesthetical judgment concept. Political judgment is analyzed as an element of the political consequence, which has the aesthetical nature. Special attention paid to the ideas of I. Kant, H. Arendt, P. Ricœur.

Key words: political philosophy, aesthetics, aesthetical judgment, political values, political consequence, aethetisation of the politics

Полянська Вікторія Юріївна — доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Токовенко О. С.